

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KLOSTER · HOSPITAL STIFTELSE

KLOSTER · HOSPITAL STIFTELSE

af Paul G. Ørberg

Viborg Gråbrødre Kloster
450 år
1541-1991

Udgivet af Stiftelsen Viborg Gråbrødre Kloster
den 29. oktober 1991
© Paul G. Ørberg
Bogen er sat med Aldus og trykt på 130 g Uno-matt.
Trykt hos Special-Trykkeriet Viborg a-s
ISBN 87-983879-0-1

Udgivet med støtte af Den Hielmstjerne
– Rosencroneske Stiftelse

Forsiden gengiver kong Christian III's store majestætssegl, som viser kongen siddende med krone, scepter og rigsæble i en portal omgivet af ti skjolde holdt af musicerende engle. Seglet er fra 1546 og i naturlig størrelse. Rigsarkivet foto.

Bagsiden viser en sølvmedalje med portræt af Christian III. Medaljen blev slået netop i 1541 af Jacob Binck. Den kgl. Mønt- og Medaljesamling, Nationalmuseet foto.

Frans den Hellige

I hjertet af Jyllands gamle hovedstad. Næsten i ly af domkirkens kvadre. Dér rejser det sig, en pryde for sin by: *Viborg Gråbrødre Kloster*. Murværket røber hjemstavnen. Gode store, røde teglsten isprængt gedigne kvadersten af jysk granit. Så hjemligt og så dansk som noget kan være.

Og dog har dette gamle bygningsværk – som allerede navnet afslører – sin egentlige rod fjernt fra Danmark. Dets oprindelse skal søges langt borte i tid og sted. I Italiens højmiddelalder.

I den lille by Assisi i landskabet Umbrien, skærmet af Apenninerbjergene, fødtes i 1182 i den rige købmandsfamilie Bernardone en dreng, som i dåben fik navnet Giovanni, men som for det meste blev kaldt *Francesco*. Han var født ind i rigdom og luksus og tog overdådigt for sig af glæderne, indtil en svær sygdom blev indledningen til en fuldstændig forandring i hans livsførelse. Han så nu en apostolisk fattigdom som et ideal; det kom til et brud med faderen, den rige købmand. Francesco kastede til sidst sine klæder for hans fødder og forkyndte, at han for fremtiden ikke mere ville sige: »Fader Pietro Bernardone«, men i stedet for alene: »Fader vor, som er i Himlene«.

Da han i 1209 havde lyttet til Matthæusevangeliets kapitel 10, hvor Jesus sender apostlene ud: »... skaffer Eder ikke guld, ej heller sølv, ej heller kobber i Eders bælt; ej taske til at rejse med, ej heller to kjortler, ej heller sko, ej heller stav; thi arbejderen er sin føde værd ...«, kastede han alting bort, klædte sig i en grov kappe af tarveligt stof, tog et reb om livet og begyndte at prædike bod og at pleje syge, især spedalske, som han hidtil havde afskyet. En lille flok sluttede op om ham og fulgte ham i hans kompromisløse krav om at gå i Jesu fodspor. Det var ikke Francescos plan at grundlægge en munkeorden, men ikke desto mindre blev dette begyndelsen på den overordentlig betydningsfulde *Franciskanerorden*, på latin *fratres minores*, mindrebrødre, på dansk også kaldet gråbrødre efter deres klædedragt, den ene af middelalderens to store tiggermunkeordener; den anden var dominikanerne eller sortebrødrene.

Allerede i 1209 havde Francesco og et par af hans brødre dog søgt foretræde for paven for at få hans godkendelse af deres simple leveregler. Det var pave Innocens III, den mand, der betegner det absolutte højdepunkt i den katolske kirkes magtfuldkommenhed. Legenden fortæller, at han først efter at han i en drøm havde set den fattige Francesco understøtte den synkende kirkebygning, gav ham sin velsignelse. Måske har den mægtige pave fornemmet, at den fattige munk i virkeligheden repræsenterede vældige skjulte kræfter og behov i de store folkemasser. Man skal ikke være blind for, at tiggermunkeordenernes eksplosionsagtige vækst kommer samtidig med en kraftig opblomstring af by og borgerskab, handel og pengeøkonomi. Det er givet, at Assisi-munkens radikale tanker fik ikke blot religiøs, men, mere i det skjulte, også politisk betydning i middelalderens samfund.

Til trods for Francescos skepsis forvandlede hans broderskab fra 1220 til en egentlig munkeorden. Selv foretrak han i sine sidste år en eneboertilværelse. Han døde allerede den 3. oktober 1226, lige efter solnedgang, efter at have velsignet de brødre, der stod ved hans leje. Blot to år efter kanoniserede pave Gregor IX ham, han blev helgen: *Frans den Hellige*.

Imod slutningen af sit liv digtede Frans sin berømte solsang, det allerførste digterværk på italiensk (*Cantico di frate sole, laude delle creature*). Den blev skrevet, efter at Frans havde gennemlevet en voldsom depression, hvor han følte sig forladt af Gud. Digtets andet vers lyder i Johannes Jørgensens oversættelse:

Lovet være du, Herre
med alle dine skabninger,
især herr broder sol.
Han skaber dag,
du oplyser os ved ham,
og han er skøn
og strålende med stor glans.
På dig, du højeste,
er han et billed!

Som Frans gjorde et dybt indtryk både på pave og folk i Italien, således har de grå tiggermunke også gjort et stærkt indtryk på præster og almue i Danmark. Her var noget ganske anderledes end de herreklostre, man kendte til i deres fornemme tilbagetrukthed. Dette nye var for alle og enhver, den velstående købmand så vel som den fattige håndværksmand og den sølle stodder.

Så tidligt som i 1232 grundlagdes det første franciskanerkloster i Danmark i Ribe. Siden fulgte Slesvig i 1234 og året efter, i 1235, *Gråbrødre Kloster i Viborg*. Randers og Svendborg fulgte efter i 1236, Roskilde i 1237, København, Tønder og Lund i 1238, Kalundborg året efter, og vistnok i 1240 Næstved. Senere fulgte endnu en række franciskanerklostre, bl.a. i Ålborg, Odense og Kolding. I alt blev der 26 danske ordenshuse. Udbredelsen vidner klart om, at der rundt om i de hurtigt voksende købstæder må have været et behov først og fremmest for gråbrødrenes prædiken på modersmålet, men også for deres sociale forsorg, deres pleje af syge og fattige.

Gråbrødreklosteret i Viborg voksede sig stort og må have spillet en vigtig rolle i købstadens liv; ved middelalderens slutning bestod det efter alt at dømme af et anlæg med to klostergårde med den store kirke som den nordligste fløj. Viborg var også sæde for et såkaldt *kustodi*, et inspektionsområde, som omfattede franciskanerklostrene i det nordlige Jylland.

Alligevel véd vi næsten ingenting om klosteret og dets historie i middelalderen. Det dukker op i enkelte middelalderlige testamenter, og

Den hellige Frans blev i 1230 gravsat i den pragtfulde, nybyggede St. Franciskuskirke i Assisi. I slutningen af 1290'erne malede – efter gammel tradition, må vi nøjes med at sige – den store italienske maler, Giotto di Bondone (død 1337) en række freskomalerier i kirken, der viser 28 scener fra Frans' levned. På bagvæggen i overkirken malede han: Den hellige Frans prædiker for fuglene. Historien, som Giotto har illustreret, lyder sådan:

»Den hellige Frans kom til et sted ved Bevagna, hvor en stor mængde fugle havde samlet sig ... Den Hellige ilede hen imod dem og hilste dem som væsener, der havde fået fornuftens gave. Alle ventede de på ham og vendte sig mod ham. De, der sad i grenene, bøjede deres små hoveder, da han kom nærmere og kikkede på ham på højst usædvanlig vis. Han trådte hen til dem og opfordrede dem indtrængende til at lytte til Guds ord« (Bonaventura: Vita).

vi kender også en række årstal, hvor provinsialkapitlet holdt sine møder her, d.v.s. at udsendinge fra hele provinsen *Dacia* – Danmark, Norge, Sverige – samledes. Men ikke meget mere. Forklaringen herpå ligger naturligvis i den lutherske reformation i begyndelsen af 1500'årene. For Gråbrødreklosteret i Viborg betød det i bogstaveligste forstand en voldelig omvæltning. Den véd vi til gengæld god besked om takket være et samtidigt skrift, »Krøniken om Gråbrødrenes fordrivelse fra deres klostre i Danmark« (udgivet af Henning Heilesen, 1967).

Men når middelalderen, klosterets blomstringstid, stort set er et tomrum, så skyldes det selvfølgelig netop, at klosterets arkiv under de voldsomme begivenheder blev aldeles splittet og ødelagt.

Reformationskongen

Scenen er Nyborg Slot. I dæmringen, en diset efterårsmorgen 1541. Det er den 29. oktober.

På slotspladsen er der liv og røre. Rideknægte og kancellijunkere, hofsinder og almindeligt tyende, rigsråder og menige soldater – alle stiler de mod indgangen til slotskapellet. Herinde, hvor de tændte kerter blafrer, går samtalen dæmpet, men ivrigt. Det spørges fra mand til mand: kongen vil selv prædike i dag! Så åbnes en sidedør. Alle tier og rejser sig. Kongen træder ind.

Kong Christian III er en statelig mand i sin bedste alder, 38 år gammel, stående midt i det store reformarbejde, som fulgte i kølvandet på kirkeskiftet og borgerkrigen. Forskellige kilder, bl.a. kongens egne breve, gør det muligt for os at danne et temmelig godt billede af hans personlighed. Vi véd f.eks., at han som ganske ung – han var født 1503 – havde været til stede på rigsdagen i Worms i 1521, da Martin Luther trådte op imod kejser og pave; det betød et indtryk for livet. Vi véd, at han i en ung alder som hertug af Slesvig arbejdede på at gennemføre en

Den fromme konge – Christian III knæler på bedeskamlen foran bedepulten, mens blikket er løftet mod den korsfæstede Kristus. Kongen er iført krone og hermelineskåbe. Fra baldakingravmælet i Roskilde Domkirke. Fremstillet i Antwerpen 1569-76 under ledelse af den nederlandske billedhugger Cornelis Floris de Vriendt (1514-75). Nationalmuseet foto.

evangelisk-luthersk reformation, og at han siden brevvekslede med Luther og andre af Reformationens store navne. Hele hans livsførelse var gennemsyret af hans gudstro, hver dag læste han i sin bibel og holdt daglige andagter og prædikede somme tider selv. På den anden side lod kongen alligevel hensynet til sit riges ve og vel veje tungere end religionspolitiske hensyn.

Et nøgleord i alle hans gøremål var *fred*. Utvivlsomt var det borgerkrigens gru under »Grevens Fejde« 1534-36, som i den grad kom til at præge al hans færd. Men det danske rige var nu også i mange år efter 1536 tynget af en uhyre krigsgæld, og frem til 1544 lurede faren for en krig med kejseren. Netop disse forhold forklarer, at forskellige indre reformer, som kostede penge, blev gennemført langsommere, end kongen sikkert har ønsket. Men Reformationen havde dog gennem inddragelsen af bispes- og klostergodset givet kongemagten et solidt økonomisk fundament. Præste- og hospitalsgodset var der ikke blevet rørt ved, men det tog sin tid at få etableret nye hospitaler og skoler.

I dag prædiker kongen over et ord fra Luthers fortale til sin forklaring af Paulus' brev til Romerne... »den som haver Troen ... spørger ikke ad, om man skal gøre gode Gerninger, men førend han spørger sig for, haver han gjort dem ...«.

Og netop i dag, den 29. oktober 1541, har kopisterne på kancelliets skriverstue – som fulgte med kongen på hans rejser fra slot til slot – gjort et pergamentbrev færdigt til kongens underskrift og besegling. Det er en fundats, et grundlæggelsesbrev for Viborg Hospital. Og det er ikke ren og skær rutine for kongen at sætte sit navn under dette dokument. Det gør han med oprigtig glæde i sindet. Dermed falder endnu en lille brik i hans store reformarbejde på plads.

Det er et stort dokument, som fastslår, at kongen vil have oprettet et hospital i Viborg, »Gud almægtigste til lov og de fattige, syge mennesker til hjælp og trøst ... den våning udi *Gråbrødre Kloster* med huse, våning og abildgårde, og kældere, som nu forefundet er, intet undtaget, skal blive til syge menneskers værelse, brugelse og nytte«. Domkapitlet og byen selv lægger også gods til det kommende hospital, og så gives der naturligvis regler for, hvordan hospitalet skal bestyres.

I Nuv Christian den Tredie med Christi Raade, Dan-
 marksiis, Kongis, Rædts og Lovs Lovning, Gudsrig sig
 Hæderlig, Holst, Stormars, og Dykmærker, Christen sig Ol-
 denborg og Holmenborst; Christen alle Væderligt, at de fuldfyge
 og Gode Minister sig, Der Løbsted Viborg, fader en fuff Ser-
 fer og, Hæder besygted ber, Der en fuffelig, ser Olde Lunge,
 fader fber ser, Der Mand og ikend, og April Tiid, Der mand
 Christen og funder mand paa Nord. Hol. etalberg, besygted
 og indiget fader, indholdendis at funder gode Mand nyen Tid
 siden fader, affir Der besygted Der fuffamlede sig funder
 Der Løbsted Viborg, eller Nærendis ad fufflige Mag. Jacob Luper,
 intendent, Mester Arndt Thuringaard fuffelig, Mester Niels
 Friis Cantor, og mange Capitel sig Viborg, christlige Berge-
 mester og Raad der funder funder, og der funder indollen der
 men om at fuffe og ordinere: Christ Altmæchtigste hie loff,
 og de fuldfyge Lunge Minister hie fuffe og huffe: Hæderlig,
 som Hæder fader der oprettet, fuffelig funder gode Mand funder
 lode ikend fader indollen, at der Thuringaard sig Christen
 funder, med fuffe, Thuringaard og Abildgaard, og Løbsted,
 som en fuffe funder er, indet indtuged, fuffe hie Lunge
 Ministeris Berge, Lunge, og nyde, indtuged der gaende,
 om og Thuringaard, paa der der fuffe sig Thuringaard, funder

Christian III's originale fundats fra 1541 er desværre gået tabt, men den eksisterer i en afskrift fra 1690. Den er indsendt til Danske Kancelli sammen med alle øvrige fundatser og legater vedrørende kirker, hospital og skole i Viborg i henhold til missive (brev) af 21. oktober 1690. Her er begyndelsen gengivet efter en samtidig afskrift i Viborg bispearkiv.

Landsarkivet for Nørrejylland.

Nu er det selvfølgelig én ting at udstede et dokument, noget andet at føre det ud i livet. Det er da også tænkeligt, at vi skal helt frem imod 1550, før hospitalet i Viborg virkelig kom til at fungere efter sin hensigt. Men det står fast, at grundstenen til den institution, som lever videre også i 1991, blev lagt med brevet af 29. oktober 1541.

Hospitalslemmerne

Menneskene bag de tykke mure, *lemmerne* hed de i daglig tale i gamle dage. Kan vi lære dem at kende?

Fra 1683 – det år, den nye lovbog, Christian V's Danske Lov, udkom, – har vi bevaret den første fuldstændige fortegnelse over hospitalslemmerne. Så kort og knap den er, giver den dog i sig selv et bevægende billede af, hvad det var for nødlidende mennesker, der havde fundet ly under Hospitalets skærmende vinger. Enkelte af dem fik kun understøttelse, men boede ikke i klosteret. På listen opgives i såkaldt slettedaler og skilling, hvad hver fik udbetalt om ugen til at leve for; det er meget vanskeligt at sige, hvor meget det er i vore dages penge, men det lod sig altså gøre at opretholde livet for dem:

1. Clemend Lauridsen, en gammel student, som siden anno 1663 har prædikeret for de fattige alle søndage og festdage, så vel som onsdag bededage udi fasten, og holder morgen- og aftenbønner daglig udi Hospitalet, bekommer ugentlig: 3 slettedaler.
2. Hr. Peder Knudstrup, fordm præst udi Aalborg stift på en ø kaldet Hirsholm, hvor fra han af de svenske anno 1644 fangen til Sverige bortført, og har siden uden kald og embede levet udi armod og er nu derforuden meget gammel og derhos apoplecticus: 1 slettedaler, 8 skilling.
3. Jens Jensen Hegelund, studiosus, er forrykt udi hovedet og af Hans kong. Maj. selv allernådigst bevilget at skulle nyde ugentlig: 2 slettedaler.
4. Niels Hallandsen, en soldat, som fra Gen. Commissariatet ankom med ordre her i Hospitalet at skulle annammes, og har mistet udi krigen den ene arm: 2 slettedaler.

*Klosterets store østfløj fotograferet fra syd. På første sal fandtes indtil 1680 den store lemme-sal, som til sidst blev for kold, så man forlod den og rykkede ned i stueetagen. Kongens Kammer findes i dag bag vinduerne med de spidsbuede, hvide vinduesblændinger og der er adgang ad trætrappen. Kældervinduerne til højre giver lys til Klosterkirken.
Ejvind Rasmussen og Arne Sindberg foto.*

5. Anders Brun, også af Gen. Commissariatet hidskikket, som for Malmø har mistet begge sine øjne: 1 sldl., 8 sk.
6. Jens Kistrup, rørt (dvs. lammet efter hjerneblødning): 1 sldl., 8 sk.
7. Jens Hygild, rørt: 1 sldl., 8 sk.
8. Peder Hjermind, plaget af den slemme syge (dvs. syfilis): 1 sldl., 8 sk.

9. Jens Ebbeldrup, rørt: 1 sldl., 8 sk.
10. Christen Tulstrup, blindfødt: 1 sldl., 8 sk.
11. Kristoffer Lynderup, udlevet, meget skrøbelig og sengeliggende: 1 sldl., 8 sk.
12. Jens Skals, blindfødt: 1 sldl., 8 sk.
13. Niels Bartum, vanfør, gammel og går ved krykker: 1 sldl., 8 sk.
14. Anders Jensen Ravnstrup, som er lam og vanfør og derforuden meget gammel: 1 sldl., 8 sk.
15. Anders Dannemand, gammel og skrøbelig: 1 sldl., 8 sk.

Kvindepersoner:

16. Mette Pedersdatter, en midaldrende fattig enke, som opvarter de syge og sengeliggende: 2 sldl.
17. Margrete Thomasdatter, halt i det ene lår og idelig plaget af hovedværk: 1 sldl., 8 sk.
18. Bodil Fassens, vanfør, værkbruden og plages af flåd i hovedet: 1 sldl., 12 sk.
19. Maren Jensdatter, 70 år gammel, meget svag og sengeliggende: 1 sldl., 8 sk.
20. Anne Jørgensdatter, rørt: 1 sldl., 8 sk.
21. Tyske Annichen, 80 år gammel og blind: 1 sldl., 8 sk.
22. Dorthe Sallingbos, halt og meget vanfør: 1 sldl., 8 sk.
23. Ingeborg Jensdatter, en krøbling og går på knæene: 1 sldl., 8 sk.
24. Anne Murmesters, rørt: 1 sldl., 8 sk.
25. Birgit Poulsdatter, dum og døv (dvs. døvstum): 1 sldl., 8 sk.
26. Gertrud Mikkelsdatter, går ved krykker: 1 sldl., 8 sk.
27. Kirsten Jepsdatter Baggers, som er døv, ganske fattig, og har dog tilforn siddet i velstand: 1 sldl., 8 sk.
28. Dorthe Vævepige, går ved krykker: 1 sldl., 8 sk.
29. Margrete Brochs, ganske elendig af kræft: 1 sldl., 8 sk.
30. Sidsel Skrædders, meget gammel og næsten blind: 1 sldl., 8 sk.
31. Gertrud Thomasdatter, som nu nylig er død: 12 skilling.

Listen over hospitalslemmerne blev indsendt til Kancelliet ved nytårstid 1684 efter en skriftlig ordre, der var udgået fra København den 15. december 1683. I dag gemmer den sig i Rigsarkivet.

Almindelig Proportion:

16. Maffr Indrebeholder en mindelvermelde dattig Lunge,
som en Venter de frige og Ansigeliggende — — — 12 —
17. Maffrater Lungebeholder faldt ind i en Lunge, og
indelig plager og faldt ind — — — 11-1-18-
18. Bøvel, Ståbes, Høveder, Høveder og plager
og faldt i faldet — — — 11-1-12-
19. Maffr Indrebeholder — 70 år gammel ung
Høj og Ansigeliggende — — — 11-1-18-
20. Lunge Indrebeholder, Bøvel — — — 11-1-18-
21. Lunge Indrebeholder, 80 år gammel og blind — 11-1-18-
22. Lunge Indrebeholder, faldt og ung Lunge — 11-1-18-
23. Indrebeholder Indrebeholder, en Bøvel og
gaar paa Lunge — — — 11-1-18-
24. Anna Minerva, Bøvel — — — 11-1-18-
25. Indrebeholder Indrebeholder, Lunge og Lunge — 11-1-18-
26. Bøvel Indrebeholder, gaar ind i Lunge, — 11-1-18-
27. Lunge Indrebeholder Bøvel, som en Lunge, og
gaar dattig, og faldt ind i Lunge, — 11-1-18-
28. Lunge Indrebeholder gaar ind i Lunge — 11-1-18-
29. Margarete Indrebeholder gaar ind i Lunge — 11-1-18-
30. Lunge Indrebeholder ung gammel og ung
blind — — — 11-1-18-
31. Lunge Indrebeholder, som en ung og Lunge — 11-1-12-

Summarum paa sine de Lunge: Hospital
dattig faldt ind i Lunge, — 12-1-18-

Lunge Indrebeholder gaar ind i Lunge, — 12-1-18-

Vi vil gøre et forsøg på at give nogle af hospitalslemmerne fra 1683 mund og mæle:

»Vist har de talt sammen, også vrisset ad hinanden, ja, stundom kivedes, disse gamle og skrøbelige mennesker, som her i Hospitalet var blevet ført sammen i et lille samfund, udskilt fra verden, indtil livet randt ud. Om deres dårligdomme, om vejret eller disse ting i forening, evigt uopslidelige emner, især da for gamle og gigtplagede mennesker. Om tidernes ugunst og om gamle dage, således som det er aldrende folks skik. Den blinde Anders Brun, der havde fået begge sine øjne svedet ud af krudtslam under danskernes forgæves storm på Malmø i juni 1677, hvad kunne han ikke berette om musketerer, pikenerer, lansenerer og hvad de nu hed, alle disse ustyrlige krigsfolk, som jo alligevel var ganske gemenlige folk som vi andre. Han havde med egne øjne læst – ja, det var før den satans salpeter – hvad der stod prentet med store kridtbogstaver på trosset: NUNC AUT NUNQUAM, det betød på de lærde folks sprog: Nu eller aldrig. Ak ja, tabt var nu for stedse det skønne Skåne-land, og dyrt havde det kostet, det kunne Anders bevidne. Og hvad kunne ikke Gjertrud Mikkelsdatter fortælle om de forgangne tider, da der virkelig var adelsfolk i Viborg. Om dengang hun hjalp til i stegerset i det store hus ved Domkirken, da denne herremand holdt bryllup med hin adelsfrøken. Alle retterne, og kors, hvor var der mange, kunne hun, og til sidst hele Hospitalet, udenad på fingrene, og de tandløse gamle mimrede med, og vandet stod i mundvigene, allerede når man nåede til hønsepostejen.

Men nu tog Tyske Annichen fat med sit evindelige gebroknede præk om, at Viborg var for et hul at regne mod sådanne storstæder som Lübeck og Hamborg med et liv og røre, som kunne gøre én aldeles forstyrret i hovedet. Høres der et sagte: amen fra et par af alkoverne?

Dønningerne ude fra den store verden nåede vel også ind bag Hospitalets tykke mure. Beretningen om Wiens belejring og befrielse fra de

Den høje gavl på østfløjen med sine kamtakker og mange blændinger er et fornemt stykke sengotisk arkitektur. Døren nederst til venstre er indgangsdøren til den nuværende Klosterkirke, som altså i virkeligheden ikke er en kælderkirke. Fløjen har egentlig tre »stokværk«.

Ejvind Rasmussen og Arne Sindberg foto.

vantro tyrker. Forskrækkeligt. Den lykkelige historie om prins Jørgens giftermål med prinsesse Anna, tronarvingen til det rige England. Eller rygtet gik om den nye lov, kaldet kong Christian V's Danske Lov, formedelst hvilken alle andre love var ophævede. Den sagdes at indeholde et helt kapitel om hospitaler og fattige, men deri var dog vist alene sammenskrevet gamle bestemmelser fra salig kong Christian IV's og Christian III's tid.

Eller slægtninge kom ind fra landet på besøg og kunne fortælle om det mærkelige, der skete med landmålingen. Jo, adskillige standspersoner var beskæftiget med at beskrive og måle alle agre i Danmark. Agrene blev målt i længden og bredden med særlige dertil af stål beredte lænker. Svært nok, hvad de høje herrer kunne hitte på, men at det havde med de ulyksalige skatter at gøre, var jo dog selv for den gemene mand at begribe. Ved kirkestævne var der også blevet oplæst en ny forordning om betlere, om tiggertegn og stodderfoged og alt det djævelskab, som man da heldigvis var sluppet fri af.

Når solen gik på hæld, var det tid at stille an med lidt spisen, så godt det nu lod sig gøre, og Mette Opvarterske fik travlt med at røgte de sengeliggende. Ved solnedgang ebbede snakken ud, og en efter en forsvandt staklerne i deres alkover. Så indfandt gamle hr. Clemend sig og forrettede aftenbønnen, og nogle af de gamle mimrede med på deres Fadervor. Forhængene mellem sengestolperne blev trukket for. Margrete Thomasdatter våndede sig af sit hovedværk, og suk og klage steg op fra sengestederne. I det fjerne lød vægterens råb i Sct. Mogensgade. Med mørket kom omsider stilheden, nogenledes, afbrudt af lidt jamren og knirken af brædder, eller var det en mus, der peb et sted i bunden af sengehalmen? Nogle fandt en husvalende hvile, for andre blev det en endeløs lang nat.

(fra: Paul G. Ørberg: Når nøden er størst, 1986, kapitel 20).

Status anno 1991

Kirken

Den lille klosterkirke er i bogstaveligste forstand et fundament for Viborg Gråbrødre Kloster. Den store hovedfløj, østfløjen, hviler nemlig direkte på kirken, som i dag findes i fløjens østligste kælderregion. Men samtidig er kirken på en måde rykket ud af klosteret!

Det kræver en forklaring. Indtil 1947 var der indrettet kirke på første sal i sydfløjen, og kirken var en integreret del af *Viborg Hospital*; sådan hed det, indtil det i 1949 fik sit nuværende navn. Men i årene 1947-49 byggede man om. Hvor der havde været kirkerum, blev der nu indrettet portnerbolig, og kirken blev flyttet ned i den hvælvede kælder under østfløjen. Her havde man haft beskyttelsesrum i Besættelsestiden og siden redskabsrum, men i virkeligheden var det en storartet idé at udnytte rummet til kirkesal. Rigtigheden heraf kan man let overbevise sig om ved at besøge denne Viborgs absolut mindste kirke. For kirken fungerer stadigvæk. Den blev højtideligt indviet den 4. december 1949, og der holdes i vore dage gudstjeneste den første søndag i hver måned, almindelig offentlig gudstjeneste, hvor de fleste af de godt 30 siddepladser er besat; det hænder også, at her er bryllup eller barnedåb. Klosterets nuværende beboere finder også ofte vej til kirken, men kirken som sådan sorterer i dag direkte under Domsognet og dets menighedsråd, selv om der naturligvis er et vist praktisk samarbejde med Klosteret.

Den lille kirke er vel et besøg værd. Der er seks krydshvælv, som bæres af to svære piller, og små fladbuede vinduer med farvede ruder skænket af Joakim Skovgards søn, Peder Skovgaard. Alteret er opbygget af munkesten; de tunge messingstager stammer fra en ombygning i 1853, men foran alteret ligger et smukt afstemt tæppe, der kun er få år gammelt, vævet af kunstværeren Grethe Sørensen. Den lille døbefont er tegnet af arkitekt Thomas Havning i 1956. Nogen prædikestol er der ikke blevet plads til, men et orgel – som Hospitalskirken virkelig havde i gamle dage – vil kirken få igen nu i jubilæumsåret. Det er et lille orgel

*Det er sjældent, Klosterkirken tælles med, når man opregner, hvor mange kirker, der er i Viborg i dag; men kirken er en fuldt udstyret kirke med alterskranke og minidøbefont. Den egentlige klosterkirke fra det gamle franciskanerkloster, Gråbrødre eller Nørre Sogns Kirke, som den blev kaldt, kan man i dag se grundplanen af i form af lave bøjehække i anlægget »Tausens Minde«. Kirken var i brug til 1813, og kirkeruinen blev først revet ned i 1830. Men den fungerede aldrig som hospitalskirke. Her til anvendtes oprindeligt selv lemmealene med et slags midteralter og senere første sal i sydfløjen (indtil 1948).
Guldager foto.*

som har stået i Venø kirke og siden på depot i Struer Museum. En gave fra en anonym ven af kirken har gjort det muligt at virkeliggøre planen.

Der er en ganske særlig stemning i dette lille kirkerum; man rammer måske bedst ved at kalde det en fornemmelse af fortrolighed. Her er man

tæt på, tæt på tingene og tæt på hinanden, også tæt på historien, men uden at den tynger.

Kongens Kammer

Kongens Kammer, det er et navn, der klinger godt. Men – måske bortset fra Borgvold – har Viborg jo aldrig haft noget kongeslot, så er det ikke en misvisende betegnelse på en lokalitet i Viborg? Historien bag navnet er spændende nok.

Viborg Gråbrødre Kloster har været under restaurering og ombygning utallige gange i de mange århundreder, det har eksisteret. I årene 1975 til 1977 gennemgik Klosteret sin sidste og, må man nok sige, mest gennemgribende restaurering. Viborg Stiftsmuseum holdt naturligvis nøje udkik med arbejdet, og stor var overraskelsen, da man, efter nedrivningen af alskens skillevægge og puds, tydeligt kunne skelne flere store, oprindelige rum i den høje østfløj. Malede dekorationer i vinduessmige og på bjælker daterede dem til 1500'årene. På første sal drejede det sig om et stort rum i hele fløjens længde, i stueetagen mindre rum, hvor det anseligste fandtes i de østlige fag udstyret med en fornem kamin.

Gråbrødre Kloster var efter al sandsynlighed blevet eksproprieret af kongen i 1529, da den lutherske reformation for alvor slog igennem i Viborg. Senere har det været anvendt som sæde for herredagen eller Kongens Retterting, dvs. den tids højesteret, og til bolig for kongen selv, når han opholdt sig i byen. Det interessante er nu, at vi i en historisk kilde finder en bemærkning om, at Christian III i 1540 lod indrette en dansesal samt diverse gemakker i Gråbrødre Kloster – og det var altså dem man fandt i 1976! Den store »dancesal« har først og fremmest været til brug for den nørrejske adel ved fester og kongemøder. I hospitalshistorien kender vi den som »lemmesal« frem til 1680, da den blev forladt på grund af kulden. I dag, og det vil sige siden 1977, er den indrettet til lejligheder for stiftelsens beboere.

Anderledes med rummet mod øst i stueetagen. Her var det muligt at rekonstruere det vigtigste af de kongelige »gemakker«, med andre ord det rum, Christian III har brugt som arbejds- og møderum, når han var på besøg i byen; vi kan også udmærket forestille os, at han har holdt

VIBORG GRÆSKOLEN 1527

andagt her, hvor der er blevet læst højt af de bibelske skrifter og også af Luthers egne skrifter.

Den bekostelige rekonstruktion lykkedes kun takket være en betydelig statslig støtte; også Viborg kommune trådte til, og den yder i dag støtte til driften og har til gengæld rådighed over Kammeret til repræsentative formål. I årenes løb har Kongens Kammer været i brug til mange forskellige arrangementer, og mange turister aflægger det besøg i forbindelse med Turistforeningens rundvisninger. Gæstebogen svulmer af navne alle steder fra.

Kongens Kammer er virkelig også et charmerende rum, et interiør, som ingen anden dansk købstad kan opvise magen til. Det har temmelig højtsiddende, fladbuede vinduer, og de tykke mure giver meget brede vinduessmige. I en af dem finder man et sengotisk rankeslyng som kalkmaleri. Loftet bæres af svære træbjælker, de fleste af dem er de oprindelige, og man kan se rester af bemaling. I gavlen mod øst sidder den store kamin, som er lige så anvendelig i dag som på Christian III's tid. På vestvæggen hænger en stor, lidt dystert billedvævning af kunstvæveren Jette Nevers.

Kongens Kammer er blevet en særlig attraktion inde i et særegent bygningskompleks.

Stiftelsen Viborg Gråbrødre Kloster

Den gamle fundats fra 1541 lægger den daglige ledelse af Hospitalet i hænderne på en formand eller forstander, som skal være en fra domkapitlet. Han skal udpeges af lensmanden, superintendenten, kapitlet og borgmestre og råd. De skal også revidere regnskabet sammen med oldermanden for hvert lav.

Det er anderledes i dag, men egentlig ikke så meget, skønt den gældende fundats er af så ny dato som 1987. Lensmanden er stiftamtmanden, superintendenten er biskoppen, kapitlet er domprovsten, og de danner sammen med borgmesteren og sognepræsten ved Søndre Sogns kirke

Indgangen til Viborg Gråbrødre Kloster. I baggrunden skimtes den »vandkunst« eller kummesten, som blev stillet op i forbindelse med restaureringen i 1977. Den er i dag overdækket af lindetræernes kroner. Ejvind Rasmussen og Arne Sindberg foto.

Det sydøstlige hjørne af Kongens Kammer som det i dag tager sig ud. Man ser den smukke kamin, hvor hospitalsmemmerne i sin tid tilberedte deres mad, og det mørke bjælkeloft. Bemalingen på de gamle bjælker kan ikke ses, men derimod nok resterne af kalkmaleri i fladbuen på det højre vindue; det er et karakteristisk sengotisk ranke-slyng. Der er ikke fast elektrisk belysning, så rummet oplyses om aftenen af levende lys.

Ejvind Rasmussen og Arne Sindberg foto.

Klosterets bestyrelse i dag. Bestyrelsen vælger selv sin formand; i jubilæumsåret er det stiftamtmand Karl Johan Christensen. Den udpeger selvfølgelig også forstanderen; det er i dag landsdommer Svend Elming, og det er efterhånden en gammel tradition, at en jurist beklæder denne post, ligesom det også er en tradition, at det er Justitsministeriet, der, siden dets oprettelse i 1848, har det øverste tilsyn med de danske klostre. Elming har været forstander lige siden 1970, og det var således ham, der trak det tungeste læs ved – det er næppe for meget sagt – Klosterets redning i 1975-77. Forstanderen har tilsynet med bygningerne og den daglige administrative ledelse og regnskabet. Det er ham, der har kontakten med beboerne, han danner så at sige forbindelsesleddet mellem bestyrelsen og beboerne. I øvrigt bor forstanderen ikke mere på eller ved Klosteret, som i vore dage slet ikke har nogen funktionærer, bortset fra en fast rengøringshjælp til forstue og gange og hjælp til at holde gård og have.

Bestyrelsen afgør, hvem der kan optages i stiftelsen. Man lægger vægt på, at det er mennesker, der passer ind i det særlige miljø, og at de – og det er stik modsat gamle dage – er selvhjulpne og af nogenlunde godt helbred. Helst skal de også være noget op i årene. Det, man kan tilbyde, er syv lejligheder, de to beregnet til ægtepar. Den dyreste koster i dag 1.635 kroner om måneden og 6-7.000 kroner i varme, den billigste 1-personers lejlighed 1.210 kroner. Nogen fælles husholdning er der heller ikke tale om mere; til hver lejlighed hører et lille moderne indrettet køkken, foruden toilet og bad.

Der er et næsten ubegribeligt svælg mellem beboelserne, som de her er skildret, og forrige århundreders lemmeal, hvor det private område begrænsede sig til den tømrede alkove med sengehalm i bunden.

Alligevel har det undertiden knebet med at få stiftelsens pladser besat. Man kan tilføje, at det ikke er et specielt viborgensisk problem; tværtimod, her har det kun været af meget begrænset omfang, mens der er klostre i Danmark, som har været bagefter med moderniseringer, hvor det volder de største kvaler. Umiddelbart kan det måske lyde mærkeligt, men i grunden er det ikke vanskeligt at forstå. Det hænger sammen med den kolossale vækst i levestandarden, vi har oplevet, særlig i den sidste menneskealder, i denne sammenhæng specielt den forbedrede boligstandard. De mennesker, som i dag søger ind på Klosteret, har ofte boet i et

Viborg Gråbrødre Klosters bestyrelse og forstander ved jubilæet i 1991. I midten til højre står bestyrelsens formand, stiftamtmand Karl Johan Christensen, til venstre forstanderen, landsdommer Svend Elming. Til højre for stiftamtmanden står biskop Georg S. Geil, til venstre for forstanderen borgmester Carl Anker Jensen. På fløjen til højre domprovst Karsten Nissen, til venstre sognepræst ved Søndre Sogns kirke, Christian Sørensen. Guldager foto.

nyere socialt boligbyggeri; det er pladsforhold og faciliteter her, man sammenligner Klosteret med – og som Klosteret følgelig skal konkurrere med. For vort klosters vedkommende er der en klar anstødssten i det forhold, at enkeltmandslejlighederne kun er udstyret med alkove. Derfor forsøger man nu at imødekomme ønsket om, at der skal være et selvstændigt soverum til hver bolig. I den forbindelse kan det nævnes, at Klosteret heldigvis har en sund økonomi, som gør den slags forbedringer mulige. I øvrigt tilflyder der Justitsministeriets Udvalg vedrørende klostre og hospitaler betydelige midler, især gennem testamentariske gaver fra tidligere klosterbeboeres børn, man kunne vel kalde det afbetaling på en slags taknemmelighedsgæld.

Klostrene kunne også nok gøre noget bedre opmærksom på sig selv. I stedet for en tør og saglig annonce kunne man spørge: Har De lyst til at vaske i en munkestenskælder fra middelalderen? Jo, for det tilbyder Viborgklosteret virkelig sine beboere – og de tager for resten med glæde mod tilbuddet! Eller: Kunne De tænke Dem at bo bag 1 meter tykke mure fra Reformationstiden? Også det er virkeligheden i Viborg Gråbrødre Kloster, omtrent i hvert fald. I bogstavelig forstand gælder det sikkert også simpelthen om, at folk får øje på Klosteret. Hvor mange af Viborgs indbyggere har rigtig set Klosteret, når det kommer til stykket?

Men er man først kommet inden for murene, forstår man at værdsætte Klosterets fortræffeligheder. En klosterstue kan møbleres som en hel herskabsstue eller nærmest som et hobbyværksted. »Jeg bruger det hele«, siger en af beboerne, og fortæller om det kæmpestore loft og den lune kælder med vaskemaskine, tørretumbler og elektrisk rulle; her er også aflåste pulterrum til hver lejlighed. Men hun priser også den store have, som jo alle dage har været et uvurderligt gode for Klosterets beboere. »Vi bor midt i byen – og alligevel midt i naturen!«. Her er virkelig skovtræer og fuglesang, urtehaver og grønne plæner og en formelig hyggeklub omkring det runde bord! I det fornemme gårdsrum med stenpikningen bader fuglene i vandkunsten under de storbladede lindetræer. Og fra haven går man lige ind i den lille kirke. Min sjæl, hvad vil du mer?

Men én ting kniber det med; det sociale samvær i Klosteret er temmelig begrænset, man ser ikke særlig meget til hinanden. Det er, ironisk nok, igen den højere levestandard, der spiller ind. Dengang man – i en ikke så fjern fortid – havde fællestue med fælles fjernsyn, ja, da var der noget at samles om. I dag har man nok en fælles stue, nemlig Kongens Kammer, som alle beboerne har nøgle til, men man kommer her ikke, for alle har nu om dage eget farvefjernsyn. Dertil kommer, at vore dages ældre er aktive og travle mennesker, optaget af deres talrige egne gøremål og uden for huset, kurser og undervisning, pensionisthøjskole osv. En klosterlejlighed kan være lille nok, når den skal være ramme om husflidsvirksomhed.

Ganske vist ser man ikke så meget til hinanden, og Klosteret kan derfor på mange måder minde om en almindelig udlejningsejendom.

Så smukt og rummeligt kan en klosterlejlighed tage sig ud anno 1991. Det er det østligste værelse i hovedfløjens øverste stokværk, dvs. den ene ende af den oprindelige »dancesal« eller »blomstersal« fra Christian III's tid. Guldager foto.

Men hvis beboerne til gengæld er optaget udadtil og dér møder andre mennesker, så er det vel egentlig en sund udvikling.

Viborg Gråbrødre Kloster har alligevel så mange særlige kvaliteter, både som institution og bygningsværk, at Viborg by og dens borgere afgjort ville være fattigere uden det.

Lad det blot falde i et kommende slægtleds lod at fejre Klosterets halve årtusind!

Sydfløjen til venstre og østfløjen til højre, set fra sydøst. Hvis man studerer murværket nøjere og finder gamle åbninger og bueslag, forstår man, at der må være tale om en indviklet bygningshistorie.

Ejvind Rasmussen og Arne Sindberg foto.

Kilder

Danske Kancelli. C 28. Underretning om hospitalernes tilstand i Danmark i h.t. missive af 15.12.1683, dateret 11.1.1684. Rigsarkivet.

Viborg bispearkiv. C 2-166. Kopier af fundatser og legater angående kirkerne, latinskolen og hospitalet i Viborg 1691. Landsarkivet for Nørrejylland.

Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder.

Det europæiske klostervæsen. Acta Jutlandica LIX. Teologisk serie 13. 1985.

Johannes Jørgensen: Den hellige Frans af Assisi. 1. udg. 1907.

Jean-Dominique Rey: Giotto. 1955.

Martin Schwarz Lausten: Religion og politik. Studier i Christian III's forhold til det tyske rige i tiden 1544-1559. 1977.

Paul G. Ørberg: Når nøden er størst. Viborg Gråbrødre Klosters historie fra reformationen til nutiden. 1986.

Samtaler med forstander og klosterbeboere 1991.

